

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

უფროსი მასწავლებელი: ვარდო ჩოხარაძე

ზოგიერთი თურქული ნასესხობა ტაოურ დიალექტში პარხალი დიდი ხანია თურქეთის რესპუბლიკის შემადგენლობაშია და განიცდის თურქული ენის ძლიერ გავლენას. მხედველობაში მაქვს ცხადია ელიასხევი და ზოგიერთი მახლობელი სოფელი, თორემ სხვაგან ქართული კარგა ხანია აღარ ახსოვთ. მხედველობაში მაქვს ცხადია ელიასხევი და ზოგიერთი მახლობელი სოფელი, თორემ სხვაგან ქართული კარგა ხანია აღარ ახსოვთ.

საგანგებოდ უნდა შევნიშნოთ ისიც, რომ პარხალი, განსხვავებით თურქეთის საქართველოს სხვა ქართულ ენოვანი ხეობებისგან, XIX საუკუნეში არ ყოფილა რუსეთის შემადგენლობაში. შესაბამისად ოსმალეთის ექსპანსიის შემდეგ საქრისტიანო საქართველოს რაიმე გავლენაზე ლაპარაკი ზედმეტია. XIX-XX საუკუნის მიჯნაზე ქართველი მოგზაურები მიუთითებენ აქაურთა მეტყველებაში თურქული ელემენტის მოძულებაზე და ქართული ლექსიკის სიღარიბეზე. თუმცა, აქაურთა ღირსება ისაა, რომ დღემდე შეინახეს მშობლიური ენა.

XX საუკუნის დასაწყისში ექვთიმე თაყაიშვილმა რამდენიმეჯერ იმოგზაურა ტაოში (1902, 1907, 1917 წ.წ.) არქეოლოგიური მიზნით, მატერიალური კულტურის ძეგლების შესასწავლად. მთელი ჭოროხის აუზი და მტკვრის ზედა ნაწილი საქართველოს ისტორიაში ცნობილია ტაო-კლარჯეთად (იხ. თაყაიშვილი 1991: 197). სადაც ისტორიულად ჩამოყალიბდა რამდენიმე ქვეყანა: სპერი, ტაო, კლარჯეთი, შავშეთი, აჭარა. შევნიშნავთ, რომ ქართველ მეცნიერთა ერთი ნაწილი შავშეთს კლარჯეთის ნაწილად მიიჩნევს, რაც არაა სწორი. შავშეთი და კლარჯეთი ორი სხვადასხვა „ქვეყანა“ თავისი დიალექტით, ფოლკლორით, ეთნოგრაფიით... თუმცა, აქვე აღვნიშნავთ, რომ სამხრული კილოები ახლოს მდგომი ქვესისტემები არიან, გულისხმობენ საერთო ფონეტიკურ და გრამატიკულ გარდაქმნებს და ქმნიან ერთმანეთთან ახლოს მდგომ ქართული ენის დიალექტთა სამხრულ ჯგუფს (ფაღავა 2002), ისტორიულ სამხრულ მეტყველებას (ძიმიგური 1975. იხ. ნიჭარაძე 1975, რედაქტორის წინასიტყვაობა).

შესაბამისად, თურქული ელემენტის შესწავლა ტაოურ დიალექტში ქართული ენათმეცნიერების მნიშვნელოვანი პრობლემაა და შევეცდები რამდენიმე დამახასიათებელ მოვლენას მივაპყრო ყურადღება და წარმოგიდგინოთ. ამ რეგიონში მოხუცები ქართულად საუბრობენ, ახალგაზრდები კი თურქულად. ტაოურ დიალექტში ძალიან ბევრია შემოსული თურქული ელემენტები. ამ მდგომარეობის შესახებ რამდენიმე მაგალითს წარმოგიდგინებ. მაგ:

თურქა - (Türkçe) - „თურქული (ენა)“, „თურქულად“ „თორუნებმა იციან აბა არ იციან? თურქაგ იციან და გურჯიჯაც“...

ყალე (kale) - „ციხე“, „უსტამისის ყალე თამარა დედოფალმა გააკეთა“...

ინსანი - (არაბ. İnsan - ინსან) – 1. „ადამიანი“, „კაცი“. 2. „ადამიანური“: „იქავრ ინსნებს ვებუცე“. „ესა არ წყენს ინსნებს“. თურქულ ენაში მრავლობითის მაწარმოებელია „lar“, ანუ თურქი „ინსანს“ მრავლობით რიცხვში გამოთქვამს როგორც ინსანლარ – İnsanlar, ხოლო ქართულ

წინადადებაში უკვე ისმის ინსნები.

არაბა – (Araba - არაბა) – 1. „მანქანა“, „ურემი“, „საზიდარი“, „ეტლი“: „არაბაში ვიჯექ, გამუელი, ვუთხარ გეჩმიშ ოლსუნ-მეთქი“; ჩვენ სამი თანე ვართ, ადგილი არ გექნებათ არაბაში“; „შაჰადა არაბაზე და სოფელში წევდა“;

გურჯულად – (Gürcüce - გურჯუჯე) - „ქართული ენა“, „ქართულად“: Gürcü - „ქართველი“ და ca, ce – არის მაწარმოებელი, რომელიც „ენას“ აწარმოებს: „ოქულეფში გურჯიჯა დერსი იყოს, კაი იქნება“...

„ყავლაჯი“ (<kavgacı - ქავლაჯი - „მოჩხუბარი“, „ჩხუბისთავი“ – იწერება „Kavgacı“, ქართულად წარმოითქმის „ყავლაჯი“):

„ის ღარჭი ცოტა ყავლაჯია“ (ჩაქ.); „ფაშას ქალი კაი ყავლაჯია“ (იმ.); „შერიფ ბეგის ბაღვებზე გიმიგია, ყავლაჯები არიანო“ (უსტ.); „ჩემი დედი ძალიან ყავლაჯი ყოფილა“ (მეზ.); „იმათი ბაღვები ყავლაჯი არიან“...

ახრაბა – (თ. Akraba - აქრაბა) - „ნათესავი“:

„ჩხუტუნეთ ქყუავს ახრაბები – ჯაფერ, მენსხურ დელიასანოღლები“ (ბაზგ.); „მოკდენიხან უთქუამს ქი ნენესა, გეიხსნება კარები, ჩემი ახრაბა არ დაკარქოთო“ (ბაზგ.); „ჩემი ახრაბა არი ისა, იმისა ანაჲ და მე ახრაბა ვართ“ (ზაქ.)...

შემს-ედ-დინის მიხედვით, „ახრაბა“ - „Akraba“ - ل ا ر ا ا ძველ თურქულში იკითხება „აყრაბა“, ხოლო თანამედროვეში გადმოსულია როგორც „აქრაბა“ და ნიშნავს „ნათესავს“ (ლექსიკონი 2001:42; ფუტკარაძე 1993:389; Kâmüsî 1989:23).

შახაჯი – (şakacı - შაქაჯი) - „ხუმარა“, „ცელქი“:

„შახაჯი იყო ძალიან, დაგრეხილი, სწორეს არ გეტყოდა“ (ინ.); „ერთი შახაჯი ნენეი იყო“ (ინ.)...

შაფხა – (şapka - შაფქა) - „ქუდი“:

„წყალში ჩაცვენილი ძუნანების შაფხები მეიცუა დენიზმა“ (თ.ქ.). „შაფხას აბურავს კაცსა“ (იმ.); „ის შაფხიანი კაცი ვინ იყო“ (იმ.)...

ილხი – (yılıkı - ილქი) – „ცხენის რემა“, 2. „ჯგუფი“, „გროვა“, „ხროვა“:

„ბაღვების ილხი ადგებოდა სოფელში სასიარულოთ ლაზარიაზე“ (ინ); „ამდენი ილხი რაფერ მეიყარეთ?“ (ინ)...

თახუმი – (სპ. takım - თაქიმ) – 1. „ჯგუფი“, „გვარი“, „კოლექტივი“, „ჯიში“, „ნაკრები“:

„ჩაი თახუმის ჰევესი მაქ“ (ინ.); „ჰაფიზ ნური იყო ჰაჯი თახუმიდან“ (თ.ქ.) (ფუტკარაძე 1993:465).

„ყალემი“ – (არ. kalem - ქალემ) - „კალამი“:

„ყალემი მომე დაწერონა“ (იმ.); „ქურშუნყალემი გაქუან?“ (უსტ.); „ყალემი არ გაქ კაი, აურუფალი ყალემი კაია“ (ინ); (კალამი ნ. მარს მიაჩნდა რომ ქართულია).

„ყადი“ – (არ. kadı - ქადი) - „მოსამართლე“:

„ჟდას მეგემ ყადი იქა და უდინგლეფს“ (იმ); „ავუქათში ყადი ზის და უსმენს“ (იმ.); „ჩემი ქმარი ყადია“ (იმ.)...

„ყადრათი“ – (არ. kayrat - ქაირათ) - „მოთმენა“, „გამძლე“:

„ჩუენი ძალი ყადრათლია, ყადრათით საქმობს“ (თ.ქ.); „ყაირათლი გააკეთე მეიგებ“

(უსტ.); „ისინი ყაირათლობენ“ (უსტ.)...
„ყაჰვე“ – (არ. kahve - ქაჰვე) - „ყავა“:
„ყაჰვეს დაღევ თუ ჩაის?“ (უსტ.); „თქვენ ყაჰვე გიყვარან გურჯებს“ (უსტ.); „წრველ გურჯი იყო, სულ ყაჰვეს სმევდა“ (იმ.)...
შარყი – (şarkı - შარქი) – „სიმღერა“:
„ფენა ლამაზი შარყები იცის და ღმერის“ (ინ); „გურჯი შარყი თუ იცი იმღერე“ (იმ.); „შარყი გურჯულაი არ ვიცი, თურქვა ვიცი“ (უსტ.)...
შარყიჯი – (şarkıcı - შარქიჯი) - „მომღერალი“:
„თურქიეში გურჯი შარყიჯებიც არიან – ნეჯო, ილჰან ირემი, ზულფი ლივანელი“ (სტ.); „დულუნში შარყიჯები მოყავენ და სამობენ“ (იმ.)...
დელიყანლი - (delikanlı - დელიქანლი) - „ახალგაზრდა“, „ვაჟკაცი“:
„დელიყანლი იყო ეფეიჯა ახალი“ (იმ.); „მაღალი ლამაზი დელიყანლი იყო“ (იმ.); „ბაბომ მიცა ლამაზი დელიყანლიაო“ (იმ.)...
ყაჩ – (kaç - ქაჩ) - „რამდენი“:
„ხოვადან ყაჩ კილომეტრია ბათუმი?“ (ბაზგ.); „უსტამისამდე ყაჩ კილომეტრში ჩახვალ?“ (იმ.); „ყაჩ კილომეტრი გამეიარეთ“ (უსტ.)...
ყაღ – (çay - ლექსიკონი 2001:757; Kâmüsi 1989:1017);
ყალე – (Kale - ქალე) - „ციხე“:
„თურქი კაც კლავს და ყალეს არ დაანგრევს?“ (ჩაქ.); „უსტამისის ყალე თამარა დედოფალმა გააკეთა“ (უსტ.); „ქილისე არ არი, ყალე არი“ (უსტ.)...
ხებერი – (არ. haber - ჰაბერი) - „ამბავი“, „ცნობა“, „შეტყობინება“:
„თვით რომ ზეგანშია, ბარის ხებერი აღარ იცის“ (იმ.); „ბევრი ხებერი იცის იმ კაცმა“ (იმ.); „ხებერი მუუტანეს და ისტანბულს წევდა“ (იმ.)...
ბუხური – (არ. buhur - ბუჰური) – იკითხება (ბუჰური) - „საკმეველი“, რელიგიური რიტუალი, სულის მოსახსენებელი დღე:
„ბუხური კალვობაზე იციან, მარიობაში, აუგუსტოს თხუთმეტზეა ღალიბა“ (ინ); (ფუტკარადე 1993:405);
თახთა – (tahta - თაჰთა) – (თაჰთა) - „ფიცარი“, „ძელი“, „ხე“:
„გაბანვენ თახთაზე“ (იმ.); „თახთა მოვაწყობთ“ (იმ.); „თახთით არი ეს სახლი გაკეთებული“ (იმ.); „ჩვენებურაში გაკეთებულია თახთა, იმაზე გაბანებენ“ (უსტ.)...
ახთაფოთი – (ahtapat) - „რვაფეხა“, „ურჩხული“:
„იქიდან რუსი ახთაფოთივით იყურება, ესნა დეინახოთ და ერთმანებ ფხარი“ნა მისცეთ“ (ფუტკარადე 1993:388);
შეღი – (არ. şeyh - შეიჰ) – 1. მოხუცი მუსლიმანი მამაკაცი, 2. არაბეთის ერთ-ერთი ტომის ბელადი:
„მაქფრობით შეღი, ევლდა ვერ გახდები“ (იმ.); „ისტანბულ შეღი იყო და მოკტა“ (იმ.)...

ზემოთ მოცემული კვლევებიდან ნათლად ჩანს, რომ დროთა განმავლობაში შეუთვისებია თურქული ლექსიკა, რაც შედეგია ქართულ-თურქული ურთიერთობისა. ორენოვნობის პირობებში, ბუნებრივია, ერთი ენიდან მეორეში ლექსიკის შეტანა და საბოლოოდ სესხება. აქვე ვიტყვით, რომ არა მარტო ქართულმა შეითვისა თურქული ლექსიკა, არამედ სამხრეთ საქართველოს

მკვიდრთა თურქულ მეტყველებაში შევიდა ქართული ლექსიკა. ეს კანონზომიერი პროცესია.

გამოყენებული ლიტერატურა:

თაყაიშვილი 1991: თაყაიშვილი ექვთიმე, „სამუსლიმანო საქართველო, ქართული ემიგრანტული ლიტერატურა“, ტ. I, თბილისი.

ნიჟარაძე 1975: ნიჟარაძე შოთა, „აჭარული დიალექტი“, გამომცემლობა „საბჭოთა აჭარა“, ბათუმი.

ფუტკარაძე 1993: ფუტკარაძე შუმანა, „ჩვენებურების ქართული“, „აჭარის ჟურნალ-გაზეთების“, (გამომცემლობა) ბათუმი.

ლექსიკონი 2001: თურქულ-ქართული ლექსიკონი, I-II, სტამბოლი.

ლექსიკონი 1989: Kâmüsî Türki Şemseddin sâmi